

РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 338.483(477)''20''

Н.М. Сажнева, І.А. Арсененко

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РИНКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Н.М. Сажнева, И.А. Арсененко

АКТУАЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО РЫНКА ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого

В статье раскрыты характерные черты туристической отрасли в Украине на фоне развития мирового туризма; определена стратегическая миссия, цель и приоритетные направления туристического рынка; предложена программа поэтапного развития туристической отрасли на период 2011-2025 годы.

Ключевые слова: туризм; туристическая отрасль; туристическая сфера; рынок туризма; туристическая деятельность.

N. Sazhneva, I. Arsenenko

THE ACTUALITY AND LINES OF DEVELOPMENT OF A COMPETITIVE TOURISM MARKET IN UKRAINE

Melitopol State Bohdan Khmelnytsky Pedagogical University

In the paper the specific features of the tourist industry in Ukraine on the background of rapid development of world tourism are analyzed. The strategic mission, aim and priority development directions of the tourist market are defined. The program of stage-by-stage development of tourism industry on the period of 2011-2025 years is suggested.

Keywords: tourism; tourist industry; tourist sphere; market of tourism; tourist activity.

Характерною рисою початку ХХІ ст. став активний розвиток туризму. На Першій всесвітній конференції “Туризм як впливова сила збереження миру” (1988 р., Ванкувер, Канада) вперше пролунав заклик до поширення та пропаганди туризму як гаранта миру та безпеки, який впливає на громадян різних країн, їх економіку, культурну спадщину, традиції, релігію та ремесла [4].

Водночас туризм є однією з найприбутковіших галузей світової економіки: на нього припадає близько 10% виробленого у світі валового продукту та близько 30% світової торгівлі послугами. У ньому також закумуляовано близько 7% світових капіталовкладень. Кількість міжнародних туристичних мандрівок постійно зростає (з 25,2 млн осіб у 1950 р. до 935,2 млн осіб у 2010 р.), відповідно доходи від туристичних послуг також підвищуються (у 2009 р. становили 696 млрд доларів США, у 2020 р. за припущеннями можуть досягти 2 трлн). Більш ніж в 40 країнах світу туризм є основним джерелом надходжень до національного бюджету, а в 70 – однією з трьох статей. Наприклад, в Іспанії частка прибутків від іноземного туризму в загальній сумі надходжень від експорту товарів та послуг становить 35 %, на Кіпрі та в Панамі – понад 50%, на Гаїті – понад 70 % [6].

На фоні розвитку світового туризму ця галузь в Україні поки що не має значних здобутків, хоча об’єктивно вона має всі передумови для інтенсив-

ного розвитку внутрішнього та іноземного туризму: особливості географічного положення та рельєфу, сприятливий клімат, багатство природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалів. Але на сьогодні українські громадяни у цій сфері є своєрідними інвесторами зарубіжних країн.

Слід відмітити, що кількість в’їзних (іноземних) і внутрішніх туристів, загальний обсяг наданих туристичних послуг та платежі до бюджету за 2000-2010 рр. мають позитивну динаміку. Проте частка реалізованих туристичних і пов’язаних з ними готельно-ресторанних і культурно-розважальних послуг у загальному обсязі реалізованих послуг в Україні становить лише 7%, у той час як на світовому ринку нормою вважається 30% лише для головних ресурсів, а з урахуванням супутніх складників – майже 50% [1].

Причини такого становища слід шукати в складній соціально-економічній ситуації в державі, невідрегульованості механізмів стимулювання туристичної індустрії, відсутності ефективної стратегії розвитку цієї галузі як на національному, так і регіональному рівнях.

Характерними рисами туризму в Україні нині є:

- недосконала система державного управління;
- незбалансоване використання туристичних ресурсів;
- незадовільний стан розвитку інфраструктури;

- повільні темпи зростання обсягів інвестицій;
- надмірний податковий тиск;
- невідповідність міжнародним стандартам;
- недостатня забезпеченість висококваліфікованими фахівцями;
- відсутність інноваційних проектів і наукових досліджень з питань розвитку рекреації, туризму та курортів;
- недосконала база даних щодо туристичних об'єктів;
- низький рівень маркетингових досліджень, інформаційно-рекламного забезпечення.

Мережа об'єктів туристичної інфраструктури в Україні за радянських часів формувалася в основному з орієнтацією переважно на невибагливого туриста, тому переважають невеликі (порівняно з аналогічними закордонними) комплекси зі значною концентрацією місць та низьким рівнем комфортності.

В державі лише близько 30% готелів відповідають міжнародним стандартам, серед них станом на 2000 р. не було жодного п'ятизіркового, і тільки шість мали чотири зірки. З 2008 року ситуація починає поступово змінюватись, держава вже почала усвідомлювати важливість проблеми формування і розвитку ринку туризму [7].

Одним із дієвих засобів прискорення розвитку туризму в Україні є розвиток туристичної інфраструктури у мережі міжнародних транспортних коридорів (МТК). За оцінками експертів, вона має найвищий в Європі коефіцієнт транзитності.

Для впровадження туристичного продукту України на світовий ринок необхідна скоординована висококваліфікована та грамотна система дій, яка б давала відчутні результати.

Недостатньою є також інформаційна база про Україну та туристичні послуги, які в ній надаються. У 2004 р. в нашій країні було створено власну інформаційну систему (UTIS), проте вона значною мірою має комерційно-інформаційний, а не іміджевий характер.

Негативним чинником є й технологічна відсталість туристичної галузі. В ній практично не застосовуються інформаційні технології, які в розвинутих країнах набули ознак повсякденної ужитковості: електронні інформаційні довідники щодо готелів, транспортних маршрутів і туристичних фірм з переліком і вартістю послуг (у світі практично всі довідники з туризму випускають в електронному, а більшість – у Internet-форматах, що дає їх користувачам можливість бронювати місця в готелях і на транспорті у режимі реального часу – “on-line”). При цьому слід зазначити, що останнім часом у галузі інформаційних технологій в Україні спостерігається значне позбавлення.

На розвиткові галузі позначається також низький рівень обслуговування, зумовлений загальною кваліфікацією працівників туристичного ринку. В Україні практично відсутні відповідна система в галузі туризму для підготовки і перепідготовки кадрів, а також чіткі та адекватні світовим стандартам кваліфікаційні вимоги.

Стримують розвиток туризму в Україні й недосконалість та непослідовність економічних реформ, нормативно-правового поля (в тому числі – правил і умов перетинання кордонів) і, як наслідок, відсутність необхідних інвестицій для розвитку туризму – як внутрішнього (через тривалу економічну кризу), так і іноземного (через несприятливий інвестиційний клімат). У зв'язку з несприятливим бізнесовим кліматом працюють лише близько третини українських туристичних підприємств, які мають чинні ліцензії на надання туристичних послуг.

Для того, щоб подолати відставання масштабів (навіть порівняно з середніми показниками по СНД) нормативно-правового та організаційного забезпечення туристичної діяльності, підняти рівень маркетингових досліджень на туристичному ринку, інформаційно-рекламного забезпечення на внутрішньому і, особливо, на зовнішньому ринках, потрібно внести зміни та переглянути стратегію держави в галузі туризму.

Обґрунтування перспектив розвитку конкурентоспроможного ринку туризму в Україні слід здійснювати на підставі чинної законодавчої і нормативної бази.

Концептуальні положення його розвитку втілено в генеральній схемі планування території України (ГС), яка затверджена Законом України № 3059-III, від 7 лютого 2002 р. В ній визначено пріоритети та концептуальні засади планування і використання території країни, вдосконалення систем розселення, забезпечення сталого розвитку регіонів і населених пунктів, розвитку виробничої, інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури, формування національної екологічної мережі [3].

При визначенні пріоритетних стратегічних напрямів розвитку туристичної діяльності, а відповідно і ринку туризму ми спираємось на „Стратегію сталого розвитку туризму і курортів в Україні” [3, 6, 7], в якій запропоновані два варіанти розвитку сфери туризму та діяльності курортів: перший передбачає стихійний розвиток туризму на принципах саморегуляції; другий має за мету забезпечити сталий розвиток туризму шляхом активізації та впровадження ефективних механізмів державного регулювання.

Ми вважаємо, що можливий і третій варіант, пов'язаний з поступовим масовим розвитком туристичної діяльності за умови впровадження

ефективних механізмів державного (регіонального та місцевого) регулювання, із застосуванням принципів саморегуляції суб'єктів підприємницької діяльності.

Аналіз туристичного ринку країни забезпечив можливість виявити деякі негативні наслідки першого варіанту: невідповідність туристичних об'єктів до огляду, відсутність належних транспортних умов, невисокі стандарти місць розміщення туристів тощо.

Оптимальний варіант – це такий, що забезпечує сталий розвиток туризму і курортів шляхом встановлення та підтримання рівноваги між збереженням природних та історико-культурних ресурсів, економічними інтересами, соціальними потребами й розвитком туристичної діяльності, а також сприяє створенню сприятливих умов для формування якісного національного туристичного продукту.

У цьому контексті стратегічною місією розвитку України є створення розвинутої конкурентоспроможної соціальної інфраструктури на всій її території, спроможної на якісному рівні забезпечити потреби людини в змістовному проведенні вільного часу, відпочинку, оздоровленні, а стратегічною метою – формування конкурентоспроможної туристичної галузі, що забезпечить попит споживачів і внесок у соціально-економічний розвиток регіону за рахунок збільшення дохідної частини бюджету, надходження інвестицій, збільшення кількості робочих місць, поліпшення здоров'я громадян, збереження й раціональне використання туристичних ресурсів.

В умовах структурних перетворень господарства України у перспективі слід зосередити зусилля на розвитку зон відпочинку й оздоровлення населення та зон природно-рекреаційних ландшафтів регіонального значення, де доцільно розвивати всі елементи інфраструктури, що сприяють охороні й раціональному використанню природно-заповідних і природно-рекреаційних територій регіону. Це потребує налагодження тісних міжрегіональних і міждержавних зв'язків не лише з метою надання оздоровчих, відпочинкових і туристичних послуг громадянам, а й залучення коштів від вітчизняних і зарубіжних інвесторів на взаємовигідній основі, обміну досвідом тощо.

Пріоритетними стратегічними напрямами розвитку конкурентоспроможного ринку туризму в Україні пропонуємо визнати такі:

1. Формування ринку попиту на внутрішній туристичний продукт:

- формування у населення потреби в змістовному проведенні вільного часу;
- створення рекламно-інформаційного продукту щодо можливостей регіону в організації ту-

ристичної діяльності;

- формування українських брендів і просування їх марки через Інтернет.

2. Інноваційний розвиток ринку туристичних пропозицій:

- впровадження нових технологій для ефективного використання туристичного потенціалу;
- пошук нових методів використання наявних унікальних ресурсів і створення нових;
- сприяння організації наукових досліджень, спрямованих на просування досягнень культури й мистецтва на національному й міжнародному рівнях.

3. Використання багатонаціональної культури України як джерела унікальності туристичного продукту:

- залучення до туристичного процесу національно-культурних традицій та їх збереження;
- використання продукції народних промислів у регіональних туристичних продуктах.

4. Формування іміджу України як території з морськими та гірськими курортами:

- сприяння зміцненню та модернізації наявної бази рекреаційних і туристичних закладів, будівництву нових об'єктів;
- створення туристичних представництв України в інших країнах;
- впровадження міжнародних стандартів обслуговування шляхом сертифікації суб'єктів, що надають послуги.

5. Забезпечення збалансованого розвитку туристичного потенціалу України та її регіонів:

- створення об'єднань туроператорів і громадського комітету (центру) з розвитку туризму, а також інформаційних туристичних центрів;
- вдосконалення, відповідно до вимог чинного законодавства, управлінської вертикалі;
- розроблення економічного механізму збалансованого розподілу надходжень від туристичної діяльності;
- поліпшення комунікаційної доступності до туристичних продуктів, периферійних районів країни;
- формування міжрегіонального партнерства при створенні туристичного продукту;
- створення й розвиток туристичних регіональних, міжобласних кластерів.

6. Збереження історико-культурної спадщини України:

- вдосконалення діяльності державного органу з питань охорони культурної спадщини для забезпечення ефективнішого здійснення державного обліку й контролю за збереженням і використанням його об'єктів;
- сприяння залученню інвестицій у діяльність щодо збереження, реставрації та використання пам'яток;
- створення науково-дослідних, проектних,

реставраційних, реабілітаційних та інших організацій у цій сфері;

– залучення громадських організацій країни, її регіонів та суб'єктів туристичної індустрії до діяльності з охорони культурної спадщини.

Туристична сфера в Україні являє собою складний міжгалузевий господарський механізм, структура якого (і адміністративно-господарська, і функціональна, і економічна) має бути реформована й переведена на ринкові механізми ведення господарства та об'єднана з концепцією природокористування.

Для організації ефективної і високорентабельної туристичної діяльності в Україні важливу роль має відіграти програма поетапного розвитку туристичної галузі. Нами розроблено варіант такої програми на 2011-2025 рр.

При розробленні цієї програми враховано „Стратегію сталого розвитку туризму і курортів в Україні” та Генеральну схему планування території України [1, 3, 5, 6, 7]. На основі доповнення та розширення використаних напрацювань було визначено три етапи розвитку туристичної галузі в Україні, цільові настанови та перелік основних питань.

Перший етап (2011-2015 рр.) спрямований на впровадження заходів щодо вдосконалення системи управління туристичною галуззю, накопичення необхідної інформації про туристичний потенціал країни, проведення туристичних досліджень. Реформування галузі має базуватися на вдосконаленні фінансово-економічних механізмів відтворення туристичного потенціалу, створенні доступного й ефективного ринку санаторно-курортних, оздоровчих і туристсько-екскурсійних послуг для максимального задоволення потреб населення, проведенні роздержавлення й приватизації рекреаційних установ і оптимізації управління цими установами.

Другий етап (2016-2020 рр.) передбачає розвиток сучасної туристсько-рекреаційної інфраструктури, удосконалення матеріально-технічної бази та підготовку кваліфікованих кадрів. Для цього необхідно удосконалити та створити сучас-

ну інфраструктуру відповідно до схем планування території України, створити оптимальну доступну й ефективну систему санаторно-курортного лікування, відпочинку та туристичної діяльності для широких верств населення відповідно до потреб громадян України та іноземців на рівні світових стандартів, формувати систему дитячого й молодіжного туризму, а також туризму для людей з обмеженими фізичними можливостями (інвалідів), здійснити розробку заходів щодо підвищення ефективності роботи суб'єктів туристичної діяльності на туристичному ринку, надати допомогу суб'єктам підприємницької діяльності в отриманні ліцензій на здійснення різних видів туристичної діяльності.

Третій етап (2021-2025 рр.) передбачає збільшення обсягів інвестування якісних туристичних послуг, які відповідають світовим стандартам. Основні заходи для реалізації цих завдань: освоєння нових ринків збуту, забезпечення провідних позицій для вітчизняного туристичного продукту на міжнародному туристичному ринку; досягнення раціонального й екологічно збалансованого використання природних та історико-культурних ресурсів для туристичних потреб; розроблення заходів щодо подальшого залучення інвестицій у туристичну галузь, включаючи концесійні відносини, лізингові схеми інвестування, політику інвестиційного протекціонізму; виділення спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку рекреації і туризму.

У процесі поетапної реалізації Програми до неї мають залучатися суб'єкти підприємницької діяльності, рекреаційні заклади, туристичні підприємства різних форм власності, проекти яких зможуть вільно претендувати для участі на конкурсному відборі.

Проблеми, характерні для сучасного ринку туризму України, є досить глибокими, їх розв'язання потребує комплексного наукового обґрунтованого поетапного підходу, активного пошуку засобів подолання кризових явищ та інтенсифікації виробництва туристичного продукту, із забезпеченням необхідної його якості.

1. Бейдик О.О. Україна: стратегія розвитку національного туризму: навч. метод. посіб. – К. : ВЛГ „Обрії”, 2009. – 236 с.
2. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії : підруч. – Одеса : Астропринт, 2009. – 544 с.
3. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження : методологія, методи, методики : навч. посіб. – Одеса : Астропринт, 2005. – 623 с.
4. Холлоуей Дж. К., Тейлор Н. Туристичний бізнес / пер. з 7-го англ. вид. – К. : Знання, 2007. – 798 с.
5. <http://www.mincult.gov.ua> Міністерство культури і туризму України.
6. <http://www.tourism.gov.ua> Державна служба туризму і курортів України.
7. <http://www.utis.com.ua> Департамент туризму і курортів України.